

NÁRODOPIŠ

ETHNOLOGY

SLOVENSKE
SLOVAKSKÝ
SLOVENSKÝ

2
60 • 2012

ISSN 13335-1303
EV 3355/09
MIČ 49 616
Cena 2,50 €

Z OBSAHU

- SALNER, Peter: Rabín Chatam Sofer (1762 - 1839)
SOUKUPOVÁ, Blanka: Poměr státu a veřejnosti k osudu synagog,
židovských hřbitovů, a dalších židovských budov v českých zemích
po šoa (léta 1945 - 1956)
NOVOTNÁ, Hedvika: Kontexty konstrukce minulosti na příkladu
interpretací holocaustu v českých zemích
BUMOVÁ, Ivica: Židia - spoločnosť - politika (Slovensko 1945 - 1948)
BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava
VRZGULOVÁ, Monika: Listovanie v pamäti

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS (SLOVAK ETHNOLOGY) vychádza päťkrát ročne v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvé štyri čísla každého ročníka sú v slovenskom jazyku, piate číslo je v anglickom jazyku.

Slovenský národopis prezentuje výsledky výskumu v oblasti etnológie, kultúrnej/sociálnej antropológie a príbuzných disciplín. Príspevky uverejnené v časopise sú teritoriálne orientované na územie Slovenska a región Strednej Európy, zamerané sú na analýzu sociálnych javov založenú na dátach získaných prostredníctvom terénneho výskumu. Redakcia časopisu preferuje príspevky analytického, teoretického alebo syntetizujúceho charakteru, ktoré prispievajú k aktuálnym diskusiám v sociálnych vedách. Tematicky je časopis zameraný najmä (nie však výhradne) na etnický, kultúrny a historický vývin v Strednej Európe, na sociálne a kultúrne aspekty ekonomickej a politickej transformácie, na modernizačné procesy v urbánnom i rurálnom prostredí, na etnickú a menšinovú problematiku, na problémy kultúrneho dedičstva v európskom kontexte, ako aj na dejiny spoločenskovedných disciplín. Okrem problémovo orientovaných vedeckých štúdií časopis uverejňuje tiež materiállové štúdie, recenzie a anotácie kníh, rozhovory, diskusné príspevky a správy o dianí v sociálnych vedách.

Časopis poskytuje priestor na diskusie o kľúčových problémoch v sociálnych vedách, ako aj na kritické komentáre k publikovaným príspevkom. Uverejnené štúdie prešli obojstranne anonymným oponentským konaním, oponenti sa vyberajú z medzinárodného okruhu odborníkov.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

JAZYKOVÉ KOREKTÚRY

Zora Vanovičová (slovenčina)

Ruth Zorvan (angličtina)

HOSTUJÚCI REDAKTOR

Peter Salner

PREKLADY

John Minahane

REDAKCIA

Tatiana Podolinská

Vladimír Potančok

GRAFICKÁ ÚPRAVA A PRÍPRAVA DO TLAČE

Eva Kovačevičová-Fudala

REDAKČNÁ RADA

Marta Botíková, Dušan Deák, Ľubica Droppová, Hana Hlôšková, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR), Iveta Zuskinová

REDAKČNÝ OKRUH

Regina Bendix (Georg August University of Göttingen, Germany), Michal Buchowski (Adam Mickiewicz University of Poznań, Poland), Ingrid Slavec Gradišnik (Slovenian Academy of Sciences and Arts, Slovenia), Ullrich Kockel (University of Ulster, United Kingdom), Vladimír Penchev (Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria), Dragana Radojičić (Serbian Academy of Sciences and Arts, Serbia), Klaus Roth (Ludwig Maximilian University of Munich, Germany), Davide Torsello (University of Bergamo, Italy), Helena Wulff (University of Stockholm, Sweden), Elena S. Uzeneva (Russian Academy of Sciences, Russia)

OBÁLKA

Otvorenie Mauzólea Chatama Sofera v Bratislave v roku 2002 (Foto: archív ŽNO Bratislava)

Otvorenie Židovského komunitného múzea v Bratislave v roku 2012 (Autor fotografie:

Michal Pisklák)

Slovenský národopis č. 2/2012 vyšiel ako výstup projektu VEGA 2/0099/11 s názvom Adaptácia obyvateľov mesta v procesoch spoločenských zmien

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

EDITORIAL

SALNER, Peter: Editorial • 115

ŠTÚDIE

SALNER, Peter: Rabín Chatam Sofer (1762 - 1839) • 117

SOUKUPOVÁ, Blanka: Poměr státu a veřejnosti k osudu synagog, židovských hřbitovů, a dalších židovských budov v českých zemích po šoa (léta 1945 - 1956). Rekonstrukce na základě vybraných pramenů i odborné literatury • 133

NOVOTNÁ, Hedvika: Kontexty konstrukce minulosti na příkladu interpretací holocaustu v českých zemích • 151

BUMOVÁ, Ivica: Židia - spoločnosť - politika (Slovensko 1945 - 1948) • 165

MATERIÁLY

BUČKA, Peter: Športový klub Makkabea Bratislava • 175

ESEJ

VRZGULOVÁ, Monika: Listovanie v pamäti. Metóda oral history v mojom profesnom živote • 187

ROZHĽADY - SPRÁVY - GLOSÝ

Zomrel Ján Komorovský, zakladateľ vedeckého štúdia náboženstiev na Slovensku (Milan KOVÁČ) • 194

Jubileum PhDr. Zity Škovierovej, CSc. (Magda PARÍKOVÁ) • 197

60. výročie založenia Ústavu slovinského národopisu ZRC SAZU v Lubľane a medzinárodná vedecká konferencia Tradícia a kul-

túrne dedičstvo: výzvy kreativity a performancie (Gabriela KILIÁNOVÁ) • 199

Medzinárodná konferencia v Budapešti Vizuálne stretnutie s inakosťou: zobrazovania stredovýchodných a juhovýchodných Európanov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia (Zuzana PANCZOVÁ) • 203

Vedecký seminár „Viditeľná i skrytá... Česko (moravsko)-slovenská hranica v 20. storočí“ (Katarína POPELKOVÁ) • 206

Na cestách za poznaním (Konferencia Etnológia bez hraníc, Cieszyn, Poľsko, Študentské antropologické fórum, Praha, Česko) (Linda ŠIMEKOVÁ) • 207

CETART - Centrum etnografie a umenia (Margita JÁGEROVÁ) • 209

Konferencia o ľudovom poznaní v Bratislave (Magdaléna KUSÁ) • 212

Cena Andreja Kmeťa a titul Múzeum roka 2011 (redakcia) • 213

Cena Jána Komorovského (Tatiana PODOLINSKÁ) • 214

Otvorenie Židovského komunitného múzea v Bratislave (Peter SALNER) • 216

RECENZIE - ANOTÁCIE

Peter Salner (Ed.): Premeny židovskej identity po holocauste (Magdaléna KUSÁ) • 217

Hugo Gold (Ed.): Židia v Bratislave (Igor THURZO) • 219

Alžběta Turková: Židovská teologie a holocaust (Peter SALNER) • 220

Alexander Robert Neurath: Bratislava Pressburg Pozsony: Jewish Secular Endeavors (Soňa GYÁRFÁŠ LUTHEROVÁ) • 221

Dana Veselská: Nechť mu Bůh dá vyrůst.

- Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (Peter SALNER) • 223
- Juraj Podoba: Vývoj staviteľstva a spôsobu bývania v dedinskom prostredí v 20. storočí (Jiří LANGER) • 224
- Danka Moravčíková: Vidiecke obce v podmienkach transformácie (Veronika MEZEIOVÁ) • 229
- Jiří Škabrdka: Holašovice. Vesnická památková rezervace (Igor THURZO) • 231

- Jiří Pajer: Novokřtěnecké fajánse z Moravy 1593 – 1620 (Marta PASTIERIKOVÁ) • 232
- Milina Sklabinská, Katarína Mosnáková: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry (Ján BOTÍK) • 234
- Pavol Rohárik: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku, II. a III. časť (Ivor RIPKA) • 235

CONTENTS

EDITORIAL

- SALNER, Peter: Editorial • 115

ARTICLES

- SALNER, Peter: Rabbi Chatam Sofer (1762 – 1839) • 117
- SOUKUPOVÁ, Blanka: Attitudes of the State and the Public Towards the Fate of Synagogues, Jewish Cemeteries and Other Jewish Buildings in the Czech Lands After the Shoa (1945 – 1956). Reconstructions Based on Selected Sources and Scholarly Literature • 133
- NOVOTNÁ, Hedvika: Contexts for the Construction of the Past, Exemplified by Interpretations of the Holocaust • 151
- BUMOVÁ, Ivica: Jews – society – politics (Slovakia 1945 – 1948) • 165

RESEARCH REPORT

- BUČKA, Peter: The Makkabea Bratislava Sports Club • 175

ESSAY

- VRZGULOVÁ, Monika: Leafing Through Memory. The Oral History Method in My Professional Life • 187

NEWS

- Ján Komorovský, founder of the academic study of religions in Slovakia, has died (Milan KOVÁČ) • 194
- Jubilee of PhDr. Zita Škovierová, CSc. (Magda PARÍKOVÁ) • 197
- 60th Anniversary of the Foundation of the Institute of Slovenian Ethnology (ZRC SAZU) in Ljubljana, and the International Academic Conference “Tradition and Cultural Heritage: the Challenges of Creativity and Performance” (Gabriela KILIÁNOVÁ) • 199
- International Conference in Budapest: Visual Encounters with Alterity: Representing East-Central and South-Eastern European in the Nineteenth Century and the First Half of the Twentieth Century (Zuzana PANCZOVÁ) • 203

- Academic Seminar “Visible and Concealed... The Czech (Moravian) – Slovak Border in the 20th Century” (Katarína POPELKOVÁ) • 206
- On the Roads to Knowledge (Conference “Ethnology Without Borders”, in Cieszyn, Poland, Student Anthropological Forum, Prague, Czech Republic) (Linda ŠIMEKOVÁ) • 207
- CETART – Centre of Ethnography and Art (Margarita JÁGEROVÁ) • 209
- Conference on Folk Knowledge in Bratislava (Magdaléna KUSÁ) • 212
- Andrej Kmeť Prize and Title of Museum of the Year 2011 (redakcia) • 213
- Ján Komorovský Prize (Tatiana PODOLINSKÁ) • 214
- Opening of Jewish Communal Museum in Bratislava (Peter SALNER) • 216

BOOK REVIEWS/REVIEW ESSAYS

- Peter Salner (Ed.): Premeny židovskej identity po holocauste (Magdaléna KUSÁ) • 217
- Hugo Gold (Ed.): Židia v Bratislave (Igor THURZO) • 219
- Alžběta Turková: Židovská teologie a holocaust (Peter SALNER) • 220
- Alexander Robert Neurath: Bratislava Pressburg Pozsony: Jewish Secular Endeavors (Soňa GYÁRFÁŠ LUTHEROVÁ) • 221
- Dana Veselská: Nechť mu Bůh dá vyrůst. Narození dítěte v kultuře a zvycích českých a moravských Židů (Peter SALNER) • 223
- Juraj Podoba: Vývoj staviteľstva a spôsobu bývania v dedinskom prostredí v 20. storočí (Jiří LANGER) • 224
- Danka Moravčíková: Vidiecke obce v podmienkach transformácie (Veronika MEZEIOVÁ) • 229
- Jiří Škabrdka: Holašovice. Vesnická památková rezervace (Igor THURZO) • 231
- Jiří Pajer: Novokřtěnecké fajánse z Moravy 1593 – 1620 (Marta PASTIERIKOVÁ) • 232
- Milina Sklabinská, Katarína Mosnáková: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry (Ján BOTÍK) • 234
- Pavol Rohárik: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku, II. a III. časť (Ivor RIPKA) • 235

EDITORIAL

Zatiaľ čo (Česko)Slovensko spája svoje historické medzníky často s rokmi, ktoré končia osmičkou, v dejinách židovskej komunity na Slovensku, ale aj za jeho hranicami, zohráva takúto osudovú úlohu skôr číslica 2.

Tento rok si pripomínáme 250. výročie narodenia jednej z najvýznamnejších osobností ortodoxného judaizmu, rabína a rabínskeho sudcu, učiteľa, komentátora Tóry a Talmudu, ale aj básnika a človeka so zložitými životnými osudmi Chatama Sofera (nar. 24. 9. 1762 vo Frankfurte nad Mohanom). Väčšiu časť svojho aktívneho života (33 rokov) strávil vo funkcii hlavného rabína Bratislavy, odkiaľ svojou mnohostrannou činnosťou ovplyvnil (a dodnes ovplyvňuje) tradičnú židovskú komunitu. V roku 1942 sa začala likvidácia starého židovského cintorína, kde je pochovaný, a určite len zhodou okolností bola dramatická a etnologicky nesmierne zaujímavá rekonštrukcia tohto pútnického miesta veriacich Židov ukončená práve pred desaťročím, v júni 2002.

Spomínaný rok 1942 sa uvádza aj v iných, ešte oveľa tragickejších súvislostiach: 25. marca odišiel zo Slovenska prvý transport do koncentračných táborov v Poľsku. Vtedy a tam sa začala cesta smrti, na ktorú sa počas niekoľkých mesiacov dobrovoľne vydalo takmer 60 000 Židov. Z hľadiska doby bol tento exodus legitímny. Odobril ho Ústavný zákon číslo 68 o vysťahovaní Židov, ktorý osobne považujem za najlepší dôkaz o charaktere režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945. Prvý paragraf konštatoval, že „Židov možno vysťahovať z územia Slovenskej republiky“, zatiaľ čo tretí zdôraznil, že majetok týchto ľudí prepadá v prospech štátu. Zákon prijal slovenský snem 15. mája 1942, teda v čase, keď veľká časť „vysťahovalcov“ už opustila územie Slovenska a mnohí z nich odišli z tohto sveta.

Všetky uvedené, ale aj ďalšie jubileá (vyhostenie Židov z Anglicka v 13. storočí či zo Španielska v 15. storočí pripadlo na roky končiace dvojkou) inšpirovali redakciu Slovenského národopisu, aby vypísala výzvu na tému Kultúra a spôsob života židovskej komunity na Slovensku. Vyšla v čísle 2/2011 a my sme so záujmom, zvedavosťou, ale aj obavami očakávali, čo sa objaví na redakčnom stole. V dôsledku doterajšieho stavu výskumu existovala (nie celkom nereálna) možnosť, že záujem prevýši rozsah čísla. Hrozila aj opačná alternatíva, že totiž príspevkov príde málo, prípadne budú tematicky jednostranne zamerané na niektoré obdobie (holokaust) či témy.

Výsledok musia posúdiť v prvom rade čitatelia. Podľa môjho názoru súbor štúdií, ktoré má redakcia k dispozícii, odráža skutkový stav výskumu na Slovensku. Záujem existuje, bádanie je však tematicky aj inštitucionálne roztrieštené, takže výsledky od-

rážajú skôr orientáciu jednotlivcov než systematický zámer vedných odborov a inštitúcií. Hoci aj na Slovensku existujú jednotlivé špičkové diela (spomeniem monografiu Z. Kyselicovej *Život je výhodná kúpa* či reprezentatívnu *Synagogue Architecture in Slovakia* od M. Borského), nemení to nič na skutočnosti, že prakticky absentuje vedecký výskum materiálnej kultúry. Je to určitým spôsobom paradox, pretože práve v tejto sfére je ťažisko aktivít Múzea židovskej kultúry SNM, ktoré je na Slovensku jediným pracoviskom špecializovaným na židovskú problematiku. Sústreďuje sa však najmä na muzeálne aktivity. Možno so zvedavosťou očakávať, čo v tomto smere prinesie Židovské komunitné múzeum, ktoré sa zameriava na dejiny a súčasnosť bratislavského židovstva. Slávnostne ho otvorili v júni 2012 v priestoroch bratislavskej synagógy.

Z historického hľadiska sa potvrdzuje prevládajúca orientácia na holokaust, najmä však na analýzu jeho dôsledkov. V spektre prác sú len dve zamerané na staršie obdobia. V prvej z nich si P. Salner všíma život a dielo Chatama Sofera, zatiaľ čo v druhej P. Bučka podrobne mapuje dejiny športového klubu SK Makkabea Bratislava od jeho začiatkov v roku 1912 až po vynútený zánik. Táto materiálková štúdia obsahuje množstvo nových zaujímavých poznatkov, ktoré spochybňujú známu tézu, že Židia nepatria na športoviská, ale do kaviarne...

Už som spomenul, že najväčší záujem vyvolalo obdobie po holokauste. V tomto bloku nájdeme poznatky nielen zo Slovenska, ale aj z územia Českej republiky. Ivica Bumová vo svojej historicko-etnologickej analýze vzťahov slovenskej spoločnosti k preživším v rokoch 1945 – 1948 sústredila bohatý dobový (najmä archívny) materiál, ktorý narúša mnohé doterajšie stereotypné predstavy o tejto problematike bezprostredne po holokauste. Hedvika Novotná sa snaží identifikovať rámce, v ktorých sa formujú interpretácie židovskej minulosti po holokauste. Jej kolegyňa Blanka Soukupová si všíma na príklade židovských sakrálnych objektov (najmä synagóg a cintorínov) nielen ich osudy, ale zároveň charakterizuje vzťah moci k židovskej komunite.

Holokaust inšpiroval aj (seba)reflexiu Moniky Vrzgulovej. Pri svojej práci na projekte *Osudy tých, ktorí prežili holokaust* bola priamo konfrontovaná s tým, čo títo ľudia zažili. Zároveň sprostredkúva tieto poznatky (a pocity) ďalším generáciám v rámci vzdelávacích procesov na rôznych stupňoch škôl. Vo svojej eseji sa pokúša sumarizovať skúsenosti, zážitky a pocity. Podobná sebareflexia (súkromná alebo publikovaná) predstavuje fenomén, ktorý podľa môjho názoru tvorí dosiaľ nedostatočne ocenenú súčasť etnologickej praxe.

Obsah čísla dopĺňa niekoľko recenzií kníh so židovskou tematikou. Ako celok teda toto číslo časopisu *Slovenský národopis* nepredstavuje prierez širokým spektrom problematiky na Slovensku (a už vôbec nie v širšom meradle). Veríme však, že bude podnetom pre ďalších autorov a prinesie tak inšpiráciu pre nové diela a poznatky o židovskej kultúre, jej dejinách a spôsobe života. Ak sa to podarí, výzva naplnila svoj cieľ.

PETER SALNER

RABÍN CHATAM SOFER (1762 – 1839)

PETER SALNER

PhDr. Peter Salner, DrSc., Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64, salper4@gmail.com

Chatam Sofer, whose original name was Moše Schreiber (1762 - 1839), was a striking though in many ways controversial personality, whose opinions influence a significant part of the Jewish community to this day. This article attempts to elucidate at least some aspects of his activity and his period. However, the political and social conditions of that time, and indeed the relationships within the Jewish community, are too complex to be presented comprehensively within the space of a single article.

Sofer was born in Frankfurt-on-Main and held positions in several Jewish communities in Central Europe. In 1806 he was chosen for the prestigious post of chief rabbi of the Bratislava community (and simultaneously principal of its famous yeshiva). He retained both functions until his death.

His profound piety and religious education were reflected in his personal life and also expressed in his highly regarded commentaries on the Torah and Talmud. While teaching at the Bratislava yeshiva he educated hundreds of rabbis who spread his opinions throughout the Jewish world, ensuring that his influence was not limited to his contemporaries but also reached future generations. Not less interesting is Sofer's own biography and his psychological reactions (not always comprehensible from a present-day standpoint) to events in his personal life.

It is paradoxical that, although throughout his life he affirmed isolationism, struggle against secular education, and opposition to every change in traditional forms, in Slovakia Sofer's name resonates as a symbol of tolerance and co-operation between the majority society and the Jewish community. The reconstruction of the old cemetery where he is buried contributed to this. The work was done according to halacha rules under the supervision of orthodox believers, and the Slovak authorities and builders respected this in full measure.

Key words: Chatam Sofer - biography, orthodox Judaism, charedim, Pressburg, Bratislava yeshiva

Kľúčové slová: Chatam Sofer - biografia, ortodoxný judaizmus, charedim, Pressburg, bratislavská ješiva

V septembri 2012 si pripomíname 250. výročie narodenia Chatama Sofera (vlastným menom Moše Schreiber), ktorý od roku 1806 až do svojej smrti pôsobil 33 rokov vo funkcii hlavného rabína Pressburgu (v jidiš a hebrejčine dodnes používané pomeno-

vane Bratislavy). Svojím významom však presiahol lokálne hranice komunity, ako aj dobu, v ktorej žil. Veď „otec ortodoxného judaizmu“ (Silber, 2010: 1639) alebo „najžiarivejšia hviezda v dejinách prešporskej obce“ (Flesch, 1932: 21) je pre ortodoxných Židov dodnes rešpektovanou autoritou a jeho rabínske rozhodnutia ovplyvňujú aj našich súčasníkov.

Politické a spoločenské pomery, ale aj vzťahy vo vnútri židovskej komunity na prelome 18. a 19. storočia boli príliš zložité, než aby sa dali v plnom rozsahu prezentovať na ploche jedného príspevku. Táto štúdia preto približuje len niektoré aspekty Soferevej činnosti, doby, v ktorej pôsobil a duchovného dedičstva, ktoré zanechal budúcim generáciám.

ŽIVOTOPIS - ZAČIATOK KARIÉRY

Narodil sa 25. septembra 1762 (7. tišri 5522) vo Frankfurte nad Mohanom, zomrel 3. októbra 1839 (25. tišri 5600) v Pressburgu. Meno Chatam, ktoré si sám zvolil, predstavuje akronym názvu jeho najdôležitejšieho diela Chidušej Torat Moše (čo možno preložiť ako „Mošeho inovácie Tóry“, alebo tiež „Inovácie Mojžišovej Tóry“).

Religiózne povedomie dostal od rodičov. Otec Šmuel sa živil ako učiteľ a pisár Tóry, čo odráža aj rodinné priezvisko Sofer a jeho nemecký preklad Schreiber, čiže Pisár. Matka Reizl bola vnučkou hlavného frankfurtského rabína. Manželia mali 11 detí - dvoch synov a deväť dcér.

Podľa židovskej tradície začal už ako trojročný chodiť do chederu (základná židovská škola). O rok neskôr prvý raz preukázal svoje schopnosti a povahové vlastnosti, keď sponchybnil učiteľov výklad verša Tóry. Ten ho potrestal a otec v obave, že nedostatočne vzdelaný muž zničí Mošeho talent, sa rozhodol naplniť micvu (náboženský príkaz) „budeš učiť svoje deti“ a dva roky sa mu venoval sám. Po ňom prevzal chlapcovu výchovu zbožný obchodník a učiteľ Tóry Zalman Chasid. Pod jeho vedením sa za rok naučil naspamäť sedem traktátov Talmudu, teda stovky strán komplikovaného textu (Myers, 1997: 23). Neskôr prešiel k známemu frankfurtskému rabínovi Natanovi Adlerovi. Asi aj vďaka nemu desaťročný Moše opäť prejavil svoju povahu, keď verejne vyjadril nesúhlas s názormi významných frankfurtských rabínov. Výsledkom bol konflikt s otcom, ktorý mu vyčítal neúctu k autoritám a prílišné sebavedomie. Rodinný spor napokon musel riešiť rabínsky súd. Zakázal im spolu diskutovať o náboženských otázkach, čo bol pre veriacich Židov prísny trest. Aj preto sa Moše odsťahoval k svojmu učiteľovi Natanovi Adlerovi a neskôr radšej študoval mimo rodného mesta na ješive (rabínska škola) Tevele Scheuer v Mainzi. Po úspešnom štúdiu sa vrátil k rodičom, ale už v roku 1781 odišiel spolu s rabínom Adlerom z Frankfurtu do Boskovíc, neskôr aj do Prahy a Viedne (1785). Tu sa ich cesty rozdelili. Chatam Sofer sa usadil v Prostějove, kde viedol tamojšiu ješivu. V roku 1794 prijal post rabína v Strážnici. Postupne pôsobil aj v Novom Meste nad Váhom a v Mattersburgu (Silber, 2010: 1639; Ambros, 1997: 45).

Pätnásteho septembra 1806 ho povolali do Bratislavy, kde sa po smrti Mešulama Eggera z Tysmenice (1801) uvoľnilo miesto hlavného rabína v jednej z najvýznamnejších židovských obcí v strednej Európe. Vedenie komunity sa až po piatich rokoch hľadania zhodlo na vhodnom kandidátovi. Vtedy „vyrozumela prešporská obec matterdorfského rabína, že väčšinou hlasov ho zvolili rabínom a predsedom rabínskej školy“ (Flesch, 1932: 23). Samuel Bettelheim sa pokúsil objasniť, prečo rozhodovanie tr-

valo tak dlho: „Navrhnutých bolo sedem uchádzačov, zväčša už uznávaných autorít v oblasti Talmudu. Nebola však ochota zvoliť príliš vynikajúcu rabínsku osobnosť, aby zostala voľnejšia ruka pre zavádzanie reforiem školstva a iných príkazov pokroku. Preto sa odstúpilo od voľby slávneho rabína Mordechaja Beneta a zvolený bol skromný, mierny mattersdorfský rabín, známy hlbokými znalosťami Talmudu a ušľachtilými charakterovými vlastnosťami, od ktorého sa však neočakával účinný odpor proti pokrokovým tendenciám svetsky vzdelaného okruhu obce“ (Bettelheim, 1932: 64 – 65). Iné pramene (Silber, 2010: 1639; Myers, 1997: 31) uvádzajú, že o Soferovom prijatí rozhodla „božia prozreteľnosť“, pretože víťaza údajne nevybrali hlasovaním ale lósom.

Chatam Sofer na kresbe z 19. storočia

K zvoleniu Chatama Sofera na tento prestížny post možno prispela aj skutočnosť, že kompetentní podcenili jeho povahu. Neuvedomili si, že „mierny, ľudsky ústretový rabín Sofer bol levom v odvahe a sile, ak išlo o to, obhájiť staré tradície“ (Bettelheim, 1932: 65). K nesprávnemu úsudku asi napomohol aj Soferov nenápadný výzor. Údajne bol „malý, chudý červenobrady muž so žiariacimi očami, nad ktorými bolo husté obočie“ (Flesch, 1932: 26). Podľa iného opisu „nedosiahol ani len strednú výšku a nebol ani mocne stavaný. Bledú tvár lemovala neveliká ryšavá brada. Ale z bledého obličaja žiarili miernym nebeským ohňom dve bledomodré oči, ktorými si podmanil každé srdce“ (Bettelheim, 1932: 65).

Soferova reputácia postupne rástla. Ako uvádza Michael K. Silber v hesle Sofer, Mosheh (elektronická The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe, www.yivoencyclopedia.org, 2010: 1639), v predbratislavskom období sa jeho vplyv obmedzoval na západ Uhorska a Moravu, po príchode do Bratislavy už zasahoval oveľa väčší okruh a okolo roku 1830 ho považovali za najväčšiu halachickú autoritu svojej generácie. Pozornosť vyvolali najmä tri responzá (rabínske dobrozdania) Eleh divre ha-berit (1819). Kritizoval v nich snahy reformátorov Hamburgskej synagógy o zmenu šabatových bohoslužieb, zavedenie organu a preklad modlitebných kníh do nemčiny (Silber, 2010: 1639). Silný tradicionalizmus Chatama Sofera vychádzal z presvedčenia, že diaspora predstavuje boží trest za zborenie jeruzalemského chrámu: „Jelikož je diaspora trestom, je nesmyslné a protismyslné se v ní zabydlovať. Trest je nutno nést, držet se pritom pokynů předepsaných tradicí a věřit v Boží spravedlnost, která – budou li Boží zákony židovským národem respektovány – jednoho dne trest z národa sejme. Na této bázi Chatam Sofer důsledně odmítal nejen Mendelssohnovu reformu, ale také emancipaci“ (Ambros, 1997: 45).

V novom pôsobisku ho čakala početná, no nejednotná obec, ktorej členovia názorovo oscillovali medzi tradičným judaizmom a haskalou (židovské osvietenstvo). Toto

učenie Mošeho Mendelssohna vzniklo v Nemecku s cieľom zmodernizovať zaužívané formy religiozity (Franek, 2009: 147 - 148) a od konca 18. storočia ovplyvňovalo aj časť miestnej židovskej komunity. Potvrďuje to list (zaujímavý obsahom i použitým jazykom), ktorým Sofera privítala časť veriacich: „Tu v Bratislave uzavierame väčšinu obchodov s nežidovskými obchodníkmi a prichádzame do styku so šľachtou a štátnymi úradníkmi. Preto sú mnohí z nás nútení obliekať sa ako Nežidia, strihať si vlasy a holiť bradu, dokonca aj v dňoch voľna a počas Lag ba Omer. Naše ženy a dcéry sa maľujú a nosia parochne. Chodia hore-dolu, jednak aby si skrátili čas, jednak aby podporili členov svojej rodiny, a hoci naši učitelia a rabíni nepozerajú na tieto záležitosti a zvyky dobrým okom, predsa sa to vo veľkom meste, ako je naše, nedá zmeniť... Ak otvoríš srdce hlasom lichotníkov, nekultúrnych prefíkancov, ktorí nosia kaftany len z pretvárania, ktorí nás týrajú sťa škorpióni a sťažujú nám naše jarmo zbytočnými a nemožnými požiadavkami, rozhorčia sa naše srdcia a oheň hádky bude navždy zúriť v Božom národe“ (Jakob Katz; cit. podľa Trančík, 1997: 36).

V tomto spore sa Sofer jednoznačne postavil proti akýmkoľvek inováciám tradičného judaizmu, čo zhrnul do známej vety „chadaš asur min hatorah“ (všetko nové Tóra zakazuje). Pochádza z Talmudu a pôvodne vyjadrovala zhrnutie konkrétneho religiózneho problému. Chatam Sofer však „urobil z tohto výroku slogan vyjadrujúci nebezpečenstvo pokusov zmeniť tradíciu a neskôr spôsobiť jej úplný zánik“ (Myers, 1997: 36). Pre svoje názory bol často terčom tvrdej kritiky. Ako však upozornil Peter Ambros, postupná asimilácia komunity naznačuje, že dôraz na striktné dodržiavanie tradícií „po židovských skúsenostiach 20. storočia nemožno zľahčovať“ (Ambros, 1997: 45).

OSOBNÝ ŽIVOT

Stručná (biblio)biografia významného rabína, rabínskeho sudcu, učiteľa a učenca vyvoláva na prvý pohľad dojem, že život Moše Schreiberera sa pohyboval výlučne vo svete viery a štúdia Tóry či Talmudu. Realita však bola zložitejšia, pretože dobové spoločenské pomery sa rôznym spôsobom premietali do osobného života, v ktorom plnili dôležitú úlohu náboženské príkazy a zákazy.

Odrážalo sa to aj v rodinnom živote. Vyššie spomenutý konflikt s otcom nebol ojedinelý. V Prostějove sa v roku 1785 zasnúbil s ovdovenou dcérou miestneho rabína Sárrou Jerwitzovou, ktorá bola od neho o niekoľko rokov staršia a jej brat Hirsch bol úspešným obchodníkom. Podľa B. Myersa (1997: 27) „dohodli sa, že budú štyri roky žiť v Hirschovom dome, aby umožnili Chatamovi Soferovi pokračovať v štúdiu bez toho, aby si musel zarábať na živobytie“. Sofer odcestoval do Frankfurtu, lebo chcel dostať matkino požehnanie. Prv než stihol objasniť, prečo prišiel, vyslovila želanie, aby sa vrátil domov. Pri riešení tejto dilemy sa obrátil na rabínov N. Adlera a P. Horowitza, ale napokon sa rozhodol v rozpore s ich mienkou: „Obaja dospeli k názoru, že zasnuby boli veľkou chybou, pretože sa uskutočnili bez súhlasu matky, ktorý je podľa príkazu Tóry rozhodujúci – 'cti svoju matku'. Chatam Sofer však nechcel za žiadnu cenu porušiť svoje slovo, ktoré bolo pre neho viac ako všetky rady a želania jeho vlastnej matky a názory jeho najbližších a najváženejších učiteľov.“ Situáciu ďalej zhoršilo, že v monarchii platil familiantský zákon z roku 1726, podľa ktorého Židia narodení mimo územia Moravy sa tu nesmú usídlieť ani uzatvárať manželstvo. „Na základe takejto situácie dokonca aj Chatam Sofer začal uvažovať o možnosti vyhovieť želaniu svojej matky a zasnuby zrušiť. Napísal do Frankfurtu rabínovi Horowitzovi. Keď do troch mesiacov nedostal odpoveď,

myslel, že rabín Horowitz nechce vyniesť ortieľ. Rozhodol sa preto sám a na sviatok Lag ba Omer v roku 1787 sa v Strážnici (ktorá leží za riekou Moravou – P. S.) oženil.“ Rabínovo odmietavé stanovisko prišlo až po sobáši (Myers, 1997: 27 - 28).

Manželia nemali vlastné deti, ale krátko po svadbe adoptovali sirotu z príbuzenstva. Sofer pomáhal aj chudobnému študentovi ješivy Pinchasovi Leibovi. Keď zomrel vyššie spomínaný Natan Adler, postaral sa o jeho osirelého syna Ezru a po smrti svojej sestry adoptoval jej syna (Myers, 1997: 29). V roku 1812 Sára zomrela po 25 rokoch manželstva (Flesch, 1932: 25 - 26; Myers, 1997: 36 - 37). Už o niekoľko mesiacov sa Sofer v Eisenstadte znovu oženil. Zobral si Seril, ovdovenú dcéru slávneho rabína Akivu Egera z Poznane. Počas 19 rokov tohto vzťahu sa narodili štyria synovia a sedem dcér. Najstaršie z detí prišlo na svet v čase, keď Sofer bol už zrelým päťdesiatnikom.

Chatam Sofer vnímal vieru ako hodnotu, ktorú si cenil nadovšetko. Potvrdilo sa to, keď v roku 1819 všetky jeho deti vážne ochoreli: „V tomto období sa veľa modlil za vyliečenie svojich detí. Prejavila sa tu aj jeho nadľudská schopnosť kontrolovať svoje emócie, pretože nezameškal ani hodinu vo svojom pravidelnom študijnom programe“ (Myers, 1997: 35). Ešte výraznejšie sa táto stránka jeho osobnosti ukázala, keď počas sviatku Sukot zomrel vo veku štyroch rokov najmladší syn Jicchak Lejb. Ako uvádza Baruch Myers, „pretože Sukot je ‚čas radosti‘, prikázal svojej rodine zanechať smútok a radovať sa po celý týždeň trvania tohto sviatku, aby splnili božie prikázanie, ‚vo sviatok sa budeš radovať‘. Až po skončení sviatku začal smútiť. Všetky ostatné deti sa vyliečili“ (Myers, 1997: 35).

Druhá manželka Seril zomrela v roku 1832 vo veku 42 rokov. O tri roky neskôr, ako 73-ročný, sa tretí raz oženil s vdovou po talmudickom učencovi Cvi Hirsch Hellerovi, s ktorou žil až do svojej smrti (Flesch 1932: 26).

V posledných rokoch života Ch. Sofera sužovali bolestivé ochorenia prostaty a žľzníka. Text jeho náhrobného kameňa potvrdzuje, že napriek tomu pracoval až do posledných chvíľ v prospech obce: ... keď nadišiel čas, prišiel posol boží, aby ho pozdvihol medzi serafínov, mnohí povolani obce sa zhromaždili okolo jeho lôžka, on začal vysvetľovať tento verš a to je to požehnanie, požehnal celému spoločenstvu a opustil slzavé údolie, až do posledného pokolenia nebudú zabudnuté jeho činy, skutky božie, to je jeho meno a jeho pamiatka, pýcha Izraela (Epitafy, 2006: 130). Symbolicky ho pochovali na doskách jeho katedry.

Význam Soferovej osobnosti prekročil hranice židovskej komunity. Dňa 8. októbra 1839 uverejnili bratislavské noviny Pressburger Zeitung rozsiahly nekrológ. Soferov epitaf tiež uvádza, že jeho meno rezonovalo aj v nežidovskej spoločnosti: „Všetci dejepisci a autori kroník, aj tí, ktorí neboli z izraelského ľudu, priniesli správu medzi národy, že sa pripojil k svojim predkom a vykonal mnoho neobyčajných činov. V každej zemi, kam sa doniesla táto zlá zvesť, nastalo veľké trúchlenie a židia nariekali a žialil nad ním celý Izrael: Beda, náš pane, naša sláva! Jeho spravodlivosť bude trvať večne, nech... (nečitateľné slovo) nad ľudom Hospodinovým a Hospodin zotrie slzu z každej tváre, lebo smrť nepremôže večnosť“ (Zvončeková-Haasová, 2006: 132).

DIELO CHATAMA SOFERA

Chatam Sofer vytvoril rozsiahle, ale na Slovensku prakticky neznáme dielo. Inak je to v tradičnom židovskom prostredí, kde sú stále vysoko cenené jeho responzá. Ide o „písomne vypracované odpovede rabínov na zaslané alebo ústne formulované nábo-

ženskoprávne otázky, často vydávané v zbierkach a fungujúce v rámci halachy ako autoritatívne rozhodnutia“ (Sládek, 2008: 184). Päť zväzkov Še’elot u-tšuvot Ha-Chatam Sofer (Responzá Chatama Sofera), rovnako ako spomenuté komentáre Tóry (Chiduš Torat Moše) a Talmudu (Chiduš Chatam Sofer Al Ha Šas) sú dodnes povinnou literatúrou študentov ortodoxných ješív. Tri zväzky jeho kázni vyšli pod titulom Derašot ha Chatam Sofer. Všetky uvedené práce vydali až po rabínovej smrti jeho potomkovia a nasledovníci. Dovtedy síce povolil záujemcom študovať ich v rukopise, odmietal ale publikovať z nich čokoľvek počas svojho života (Myers, 1997: 37 – 38). Písal aj poéziu, inšpirovanú najmä židovskými sviatkami. Vyšla súborne pod názvom Širat Moše (Mošeho pieseň).

Slovenskí čitatelia majú zatiaľ k dispozícii len úryvky dvoch jeho prác. Prvou je Soferovo jediné autobiografické dielo Sefer Hazikaron (Pamätná kniha). Prináša pohľad na obdobie napoleonského obliehania Bratislavy. Napísal ho hneď v roku 1809, tlačou vyšlo až o 70 rokov neskôr (Bettelheim, 2010: 133). Úvodnú kapitolu preložil Peter Ambros (1997). Druhý úryvok preložil z originálu do nemčiny Samuel Bettelheim a zostavovateľ Hugo Gold ho zaradil ako samostatnú kapitolu do publikácie Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart (1932). (V roku 2010 vyšla časť publikácie aj s Bettelheimovou kapitolou v slovenčine.) Vďaka tomu si môžeme utvoriť aspoň čiastočný obraz o dobovom spôsobe myslenia a vyjadrovania, ktoré bolo plné odvolávok na Tóru či Talmud, ale aj odkazov na rôzne sny a znamenia:

Zapísal som tu všetko, čo sa nám prihodilo v tomto roku 5569 (1809) tuná v svätej obci Prešporok. A hľa, už od počiatku tohto roku bolo nám zvestované prostredníctvom desivých snov, takže sa ma niekoľko ráz zmocnili strach a hrôza, všetky moje kosti zachveli sa strachom, a niekedy aj v bdelom stave, „napriek tomu, že niet veštby, je znak“. A napriek tomu, že som vedel, že nie som hoden, cítil som sa byť v každom prípade povinný držať sa slov rabiho Jozefa „Jeho ruka je ešte vystretá nad nami“, činil som teda to, čo je biednemu človeku ako som ja možné.

A keďže dobrodružstiev bolo toľko, že ich neobsiahne ani čas, ani kniha, dotknem sa ich iba skrátka a v každom prípade pri tejto príležitosti opíšem, čo sa nám prihodilo.

Teda v noci, ktorou končí sviatok Hošana Raba, keď sa skončilo – ako je zvykom – s čítaním žalmov, zdriemol som si trošku a bol mi ukázaný desivý sen. A to isté v noci sviatku Šemini Aceret. A navečer, keď začal sviatok Simchat Tora a náš rabínsky seminár bol plný, plnučičký žiakov, radujúcich sa a veseliacich, že môžu vyplniť vôľu svojho stvoriteľa, a svietniky boli rozsvietené, vstúpil som i ja zo svojej izby do seminárnej miestnosti pomodliť sa večernú modlitbu. A keď som prestúpil prah, hľa spadla z povaly tam upevnená v reťaziach zapálená petrolejová lampa, a spadlo iba sklo plné olivového oleja a rozbilo sa pred mojimi nohami, a to všetko sa odohralo zrazu a prekvapivo. A ja som sa preľakol vidiac to všetko, i tak už pod ťarchou snov oných dvoch nocí, ale som nič neprezradil a neukázal smútok na tvári (Ambros, 1997: 47).

A hľa, v oných dňoch boli sviatky a keď sa skončili, ozvali sa hlasy z ľudských úst, lebo inoverci, čo bývajú v blízkosti cintorína rozprávajú, že tam počujú a vidia desivé veci, a nič som na ich reči nedal. Lenže po sviatkoch prišiel za mnou pán Fajvel, služobník pohrebného bratstva Chevra kadiša, a s ním službukonajúci pohrebného bratstva pán Jakub Ráb, a povedal mi, že v predvečer sviatku Šemini aceret bol v jeho dome dva razy veľký hluk, až to spôsobilo hrôzu a mysleli si, že príčinou je akási žena, ktorá umrela predtým v čase polosviatkov Sukot a jej manžel si ju neuctil ako sa patrí. A keďže službukonajúci pán Jakub patrila k príbuzenstvu týchto ľudí, prišiel za mnou s otázkou a s prosbou o posudok a radu, čo tu robiť. A odvetil som, na smútočný akt poslať desať

ľudí na jej hrob prosíť o uzmierenie a odpustenie a ustaviť tiež desať študujúcich, ktorí budú študovať v izbe, kde umrela. Avšak ja hovorím, že sa nejedná o nepokoje medzi mŕtvymi, zapríčinené tým, čo sa stalo v minulosti, ale že sa jedná o budúcnosť, a nech sa Hospodin nad nami zľutuje a kázal som im prikryť všetko pláštom mlčania a nespomínať, lebo hovor je v týchto záležitostiach škodlivý (Ambros, 1997: 48).

A v onú zimu povolali do nebeskej ješivy staručkého a vetchého človeka, slávneho a velebeného spravodlivého, dlhoročného vodcu obce, chýrneho Wolfa Thebna nech je požehnaná jeho spravodlivá pamiatka, a jeho smútočný akt som vypravil spolu s pozneseným a chýrnym rabínom Zalmenom Lejbom, nech žiari jeho svetlo, ktorému bol zosnulý svokrom z prvého manželstva. Abyže sa za nás modlili, aby odčinil Hospodin naše prečiny a prečiny jeho národa Izrael v jeho milosrdenstve, aby sa viac neozýval plač a výkriky v dome našom, a aby netrvala viac ťarcha dní, ešte budú sedieť starci a stareny v mestách judejských a na námestiach Jeruzalema a pre vysoký vek každý bude mať v ruke palicu, amen, a tak nech bude (Ambros, 1997: 48).

Výber S. Bettelheima citujem zo slovenského prekladu. Opisuje dobu priameho ohrozenia mesta:

Počas minchy, popoludňajšej šábesovej modlitby 19. sivana, bolo všade naokolo počuť dunenie „zachveli sa prahy brán...“, v meste vzbĺkli požiare a mesto zachvátil veľký strach. Ľudia zišli do spodných poschodí domov, lebo tam nemohli byť tak ľahko zasiahnutí, ako na poschodiach. Aj ja som zišiel do najspodnejšieho podlažia svojho bytu, a tam som v kruhu svojich žiakov zjedol „tretie jedlo“. Medzitým sme sa dozvedeli, že všetko sa odohráva na druhom brehu rieky, kde zúril boj a kde horela jedna obec. (...) Potom streľba prestala a my sme na konci šábesu, na začiatku 20. sivana, odbavili večernú modlitbu. Tejto noci bolo po mojom spánku a ráno som bol rozrušený. Dal som zavolať vzácneho muža, učeného, zámožného a vplyvného r. Moše Lwówa ako posla Najmilosrdnejšieho, aby zašiel ku predstavenému obce, ktorý bol pripútaný na lôžko, a povedal mu, že by láskavo poslal 200 zlatých na pidjan-nefeš (na pomoc chudobným), a aby tiež vyslal desať učených talmudistov k hrobom zbožných, aby sa tam modlili a úpenlivo prosili o milosrdenstvo, lebo Večný je milosrdný Boh!

Ale sotva tento odišiel, veľké dunenie a blýskanie, raz gule, raz vrhané strely. Vo vnútornom meste ako aj v židovskej štvrti lietali nad hlavami ľudí, zabitých bolo veľa Nežidov, ale poškodené boli aj domy Židov ako aj Nežidov. Panoval strach, veľká hrôza a obrovské nebezpečenstvo. „Ľud plakal nad svojimi rodinami“, mužmi, ženami a deťmi. Dunenie neprestávalo. Skončilo jedno, rýchlo nastalo druhé. My sme boli v najspodnejšej miestnosti môjho domu a ja som so stiesneným a zlomeným srdcom prednášal svojim žiakom dennú prednášku. Boli sme ako bez života! Popoludní to bolo ešte horšie, pustošilo sa čoraz viac, rachot bol čoraz desivejší (Bettelheim, 2010: 116 - 117).

V tejto situácii Chatam Sofer vypočul naliehanie veriacich a odišiel do neďalekého Jura. Hoci opis tamojšieho pobytu sa zaoberá najmä problémami religiozity, nechýbajú dramatické momenty, ani obavy o osud Židov, ktorí ostali v ohrozenej Bratislave:

... potom sme povedali túto modlitbu: 'Ó, veľký, mocný a vznešený Boh! Ty, ktorý vypočuješ svojich veriacich v časoch biedy, počuj a vypočuj naše úpenlivé volanie a modlitbu, modlitbu celého Tvojho domu Izraela, a najmä spomeň a pamätaj v milosrdenstve na mužov svätej obce v sídle Prešporok, ktorí sú teraz v núdzi a nemôžu sa o nikoho oprieť, iba o Teba, náš Otče v nebi... Šaddaj, Mocný, Vznešený, ochrana v časoch biedy pre mužov svätej obce sídla Prešporok! Buď im ochranou, neopušť ich kvôli zásluhám ich dobročinnosti a dobrých skutkov a zásluhám ich učencov Tóry... Zároveň vyhlásil zbierku, ktorej výnos (700 zlatých) rozdelili medzi chudobných (Bettelheim, 2010: 119 - 120).

Závěrečné riadky knihy výstižne približujú Soferovo myslenie i použitý štýl:

A vo štvrtok, časti týždňa Šemot, v deň pokánia Šovevim, sa postila väčšina obce, nech ju Boh zachová. A ráno po modlitbe predniesli sme všetky tie žalmy, ktoré sme sa modlili v čase našej biedy a trápenia, a modlitbu Jehi racom po žalmoch. Potom každý priniesol svoju obetnú dávku, prostredníctvom na to určených popredných vodcov obce. Ten najchudobnejší nedal menej ako 18 grošov. Keď sa dávky ľudu zozbierali, priniesli ich ku mne a za prítomnosti rabínstva a desiatich osôb sme urobili na dvojaký spôsob „výkupné za ľudský život“. Najprv so 160 mincami podľa číselnej hodnoty písmen AHVH HVJH ADNJ, ako je zvykom. Potom sme zráтали mince iným spôsobom, totiž desať kôpok po piatich, a päť kôpok po desiatich; potom 6 kôpok po 5, a 5 kôpok po 6. Potom sme tri razy zarecitovali žalm Adonaj sechoronu zachrenu, potom Jekum purkan, to prvé a druhé, Mišeberach s jednou časťou mena obce, z Ašre Temina Derech tie kapitoly, ktoré začínajú písmenami PRESSBURG, Šir hamaalot ašre kol jere etc.

Potom sme peniaze rozdelili chudobným mesta!

ZÁVER A KONIEC, VELEBENÝ BUĎ BOH, STVORITEĽ VESMÍRU! (Bettelheim, 2010: 133).

Ukážky Soferovej analýzy náboženských textov ponúka kniha Gan Sofer (2003), ktorú pripravil Baruch Myers. Prostredníctvom súboru 54 esejí sa pokúsil priblížiť spôsob, akým Chatam Sofer komentoval jednotlivé sidry, t.j. predpísané časti Tóry, ktoré sa predčítajú v synagóge počas sobotňajších ranných bohoslužieb (Newman, Sivan; 1992: 174). Vybrané citáty z Tóry obsahujú vysvetlenie Rašiho (1040-1105), pretože jeho komentáre „... sú automaticky uverejnené vo všetkých židovských vydaniach Piatich kníh Mojžišových. Chatam Sofer, podobne ako všetci významní židovskí vedci si Rašiho komentáre nesmierne vážil a trval na tom, aby ich jeho žiaci študovali“ (Myers, 2003: 5). Nasleduje Soferova otázka, vzápätí jeho odpoveď a napokon zhrnutie B. Myersa.

POSTOJE K VZDELANIU

Charakteristický je Soferov ambivalentný postoj k vzdelaniu. Na jednej strane poctoval hlbokú úctu k náboženskému poznaniu. Bol presvedčený, že Tóra ako prameň Božej múdrosti automaticky obsahuje a dokonca prevyšuje celú ľudskú múdrosť a jej štúdiu venoval množstvo času i energie (Myers, 1997: 36). Svetské vedomosti odmietal ako prvý krok k asimilácii a postupnému zániku židovského národa. (Obával sa tiež, že asimilácia ďalej vystupňuje nenávisť voči Židom.) Ješajahu Leibowitz, známy izraelský moderný ortodoxný filozof potvrdzuje, že odpor voči nereligióznemu vzdelaniu v tomto prostredí pretrváva aj v súčasnosti: „Pokud ti, kteří mluví o jakémsi 'židovském géniu' mají na mysli tvůrčí činnost Židů ve světě západní kultury, pak je třeba odpovědět, že tato kreativita nepochází z jejich příslušnosti k židovství, nýbrž z příslušnosti těchto lidí ke světu západní kultury. Jejich židovství přitom nepřispělo ani k jejich osobnosti, ani k jejich dílu“ (Shashar, 1996: 22).

Nemožno sa preto diviť, že Sofer jednoznačne vystúpil proti zámeru založiť v Bratislave svetskú židovskú školu. Tzv. Primärschule mala dať žiakom okrem náboženských poznatkov aj profánne znalosti čítania, písania a aritmetiky. V radoch ortodoxných veriacich vyvolali tieto snahy silné emócie. Abrahám Hirsch Lemberger, jeden z vodcov komunity, dokonca na protest absolvoval smútočný ceremoniál Kriah. Nechal si rituálne roztrhnúť odev a sedem dní sedel Šive (držal smútok ako za mŕtvym príbuzným). Vtedajšiu atmosféru ilustruje, že zakladateľ školy, učiteľ Abraham Freyer, sa

neodvažoval vychádzať von bez sprievodu, pretože „doslova mal obavy, že bude kameňovaný“ (Gross, 1932: 130).

Mimoriadne dôležitá bola Soferova činnosť v bratislavskej ješive, kde pôsobil nielen ako učiteľ, ale aj vo funkcii jej predsedu. Počiatky tejto rabínskej školy siahajú údajne až do 13. storočia (Bettelheim, 1932: 61). Zažila obdobia úpadku, od druhej polovice 17. storočia však badať sústavný rast významu. Na počiatku novej éry stál rabín Jomtov Lipmann, ktorý po vyhnaní Židov z Viedne (1670) našiel uplatnenie práve v prešporskej ješive. Po jeho smrti nastúpili na tento post ďalšie významné rabínske osobnosti: Benjamin Wolf ben Jakir (zvaný aj Wolf Pollak alebo Wolf Jokerls), nasledoval Mordechaj Mochiach, po ňom nastúpil Moše Lvov, zvaný tiež Charif. Známy rabín Akiba Eger viedol ješivu len 11 dní a zomrel. Vystriedal ho Izák ha Lévi Landau Dukla a potom Meir Halberstadt, známy aj pod menom Barby. Nasledoval Mešulam Igra Tysmenicer, považovaný za najlepšieho novodobého talmudistu. Po jeho smrti (1801) nastalo spomenuté päťročné vákuum, až potom tento post ponúkli Chatamovi Soferovi (Bettelheim, 1932: 63 - 64). Vtedy mala ješiva „najmenej 50-60 žiakov a rabínov, ktorí sa vyznačovali veľkým talmudistickým vzdelaním“ (Grünhut, 1972: 170). Iný zdroj uvádza, že „Soferov chýr sa rýchlo šírila po všetkých piatich svetadieloch. Napriek vtedajším cestovným komplikáciám zo všetkých končín sveta sa náhlili žiaci a učenci, aby mohli sedieť pri nohách bohom poslaného a čerpať z jeho úst bohaté vedomosti, ktoré by utíšili ich smäd po poznaní. Počet žiakov rýchlo narastal a jeho ješiva patrila k najvýznamnejším rabínskym školám na svete. Pre ortodoxné židovstvo sa stala Bratislava jedným z najdôležitejších talmudistických učilíšť, odtiaľ sa šírilo božie učenie a talmudistické vedomosti do celého sveta“ (Grünsfeld, 1928: 152). Podľa Michaela Silbera (2010: 1639) Soferovou zásluhou počet žiakov stúpol až na 400, takže v Bratislave v tom čase pôsobila „najväčšia ješiva od babylonských čias“. Jeho prednášky navštevovali nielen študenti, ale aj rabíni zo širokého okolia a laická verejnosť. Pri výučbe uprednostňoval metódu tzv. „pilpulu“ (pozri aj Sládek, 2008: 171 - 172), pričom kombinoval dva rôzne formáty prednášok. V priebehu týždňa to boli tzv. šiur pašut (malá lekcija) a šiur iyun (analytická lekcija). Pramene žiaci študovali začiatkom týždňa v popoludňajších hodinách. Koniec týždňa venoval relevantným častiam Tóry s komentármi Rašiho a Nachmanidesa. Vo svojom učení sa Sofer zamerával najmä na praktické aplikácie halachy. Práve týmto sa Bratislava odlišovala od známej ješivy v litovskom Voložine, kde sa pri štúdiu orientovali viac teoreticky. Veľkú pozornosť venoval Sofer aj problémom etiky (Silber, 2010: 1639).

Počas viac než tridsaťročnej pedagogickej činnosti vychoval stovky rabínov, ktorí šírili jeho názory v celom vtedajšom židovskom svete. Soferov prínos dokumentuje aj epitaf: *Po jeho smrti mu boli preukázané veľké počty, krik mesta dosiahol až k nebesiam, celý ľud zo všetkých strán, od mladíka až po starcov, šiel plačúcky za jeho rakvou. Okrem týchto, tristo vybraných mládencov, ktorí deň čo deň naslúchali jeho učeniu, päťdesiat z nich nieslo knihy jeho komentárov, ktoré im zanechal napísané. Okrem týchto, jeho žiaci, ktorí sedia na rabínskych kreslách po meste, prišli trúchliť nad svojím učiteľom a oplakávať ho. Ešte nebolo takého dňa, v ktorom by pribudlo toľko horkého náreku od Hospodina* (Zvončeková-Haasová, 2006: 132).

Po smrti Chatama Sofera viedli vyše storočia ješivu, ktorá si naďalej udržiavala svetový chýr, jeho potomkovia: syn Ketav Sofer, vnuk Ševet Sofer a pravnuke Akiba Schreiber. Po vzniku slovenského štátu na základe zákona z roku 1939 rabínsku školu zavrholi. Napriek tomu ešte tri roky „ješiva vegetovala, až kým v roku 1942 nezačali deportácie a učiteľia i žiaci sa museli pokúsiť o záchranu svojich životov“ (Grünhut,

1972: 173). Už dva mesiace po oslobodení Bratislavy, 17. júna 1945, sa vedenie ortodoxnej obce rozhodlo opäť začať vyučovanie na ješive pod vedením rabína Mareka Leboviča z Jelky (Zápisnica Výboru ŽNO Bratislava, 12. 8. 1945). V dôsledku zmeny politických pomerov tento pokus rýchlo stroskotal. Slávna škola so stáročnou tradíciou však nezanikla, pretože Soferov pravnuak Akiba Schreiber (známy aj ako Das Sofer) ju obnovil v Jeruzaleme, kde pod názvom Pressburger ješiva existuje dodnes (Grünhut, 1972: 173).

DEDIČSTVO CHATAMA SOFERA

Dedičstvo Chatama Sofera predstavuje viac než len súbor posmrtné uverejnených diel, ktoré sa stále tešia veľkej úcte medzi ultraortodoxnými Židmi. Dôležitú úlohu pri šírení jeho názorov zohrávala skutočnosť, že mnohí absolventi ješivy zastávali vedúce posty v európskych či zámorských komunitách. Rovnako významná je podľa môjho názoru morálna autorita, ktorou pôsobil nielen na súčasníkov, ale aj na budúce generácie. Soferov vplyv dodnes pretrváva v tradičných komunitách, ale prejavuje sa (hoci neraz v zmenených podobách) aj v prostredí, ktoré odmieta princípy ortodoxného judaizmu. Ilustrujú to mnohé články v americkej, anglickej či izraelskej židovskej sekulárnej tlači, tisíce veriacich, ale aj turistov a bratislavských zvedavcov, ktorí pravidelne prichádzajú na jeho hrob, ale najmä fakt, že dôležité a prestížne posty hlavy ješivy aj komunity sa viac ako storočie odovzdávalo výlučne v Schreiberovskej rodine.

Jeho obdivovatelia mu vyjadrovali priam nekritický obdiv. Podľa Barucha Myersa „V priebehu židovských dejín vystúpilo do popredia mnoho rabínov. Jedni boli znamenití talmudskí učitelia. Iní zas vynikali ako znalci práva a sudcovia. Našli sa medzi nimi nadaní učitelia, ktorí založili slávne vzdelávacie inštitúcie. Niektorí zas boli schopní vodcovia slávnych komunít a neúnavní organizátori verejného života. Viacerí rabíni sú autormi významných biblických alebo talmudských komentárov. Iní vynikali v znalostiach Kabaly. Mnohí rabíni boli vzorom zbožnosti, často sa modlili, svoj čas zasvätili meditáciám a sebazdokonaľovaniu. Boli aj takí, ktorí sa celý život zanietene venovali charite, pomáhali chudobným, sirotám, vdovám a chorým. Niektorí rabíni boli tvrdí zástancovia disciplíny. Z iných zas vyžarovala láskavosť a pochopenie. Jedno je však isté: veľmi ťažko by sme našli rabína, ktorý by sa vyznačoval naraz tromi hore uvedenými vlastnosťami. Chatam Sofer bol mimoriadny preto, že sa vyznačoval všetkými spomínanými vlastnosťami naraz“ (Myers, 2003: 3).

Joseph Grünsfeld poukázal, že ešte sto rokov po smrti každé vyslovenie Soferovho mena vyvolalo prejavy úcty: „Najväčší židovskí učitelia nenachádzali dostatok slov, aby vyjadrili svoj údiv nad tým, že pozemská bytosť dokáže tak veľa a tak precízne vykonať a spracovať a dokáže vyriešiť aj tie najcitlivejšie otázky v tak hlbokom duchu. Pisateľ týchto riadkov mal to šťastie, že mohol hovoriť s múdrymi starcami, ktorí boli žiakmi tohto kniežata vedomostí. Keď hovorili o svojom veľkom majstrovi, vždy na znak úcty povstali zo svojho miesta a trasúcim sa hlasom potvrdzovali, že Chatam Sofer bol Maloch ha Šem Zebooth (anjel pána zástupov). Potrebný je vysoký stupeň talmudistického vzdelania, aby bolo možné porozumieť, prehmatať a uchopiť ducha tryskajúceho z mnohých jeho diel.“ Na záver svojho citátu autor konštatuje: „V roku 1839, po 33 rokoch požehnanej činnosti zomrel tento veľký muž k žiaľu celého Izraela. Zomrelo však len jeho pozemské telo. Jeho duch žije v nás“ (Grünsfeld, 1928: 151 - 152).

Zdá sa, že posledná veta nie je len formálnou frázou, ale odráža realitu. V testamen-

te okrem „dojímavej zbožnosti a skutočnej lásky k synom a dcéram“ ďakoval bratislavskej obci za podporu, ktorú mu prejavila. Post hlavného rabína už predtým deklaroval ako dedičný, pokiaľ nasledovník preukáže primerané schopnosti. V závete žiadal, aby obec vedúcu funkciu najneskôr do dvoch rokov zverila osobnosti, ktorá „... vyniká učenosťou a zbožnosťou a odmietne každú inováciu“ (Flesch, 1932: 26). Svoje želanie zdôraznil a upresnil, keď „na smrteľnej posteli zaprisahal svojich priateľov, aby na jeho miesto zvolili jeho syna“ (Bettelheim, 1932: 66). Hoci v ortodoxných komunitách (na rozdiel od chasidských, ktoré majú charakter „dedičných monarchií“) post hlavného rabína neprechádza automaticky z otca na syna, ale získava sa voľbou, už počas pohrebu priamo pri hrobe prítomní aklamáciou zvolili Ketava Sofera a až do roku 1942 spomínaná funkcia patrila Soferovým potomkom, hoci nie každý z nich prejavil také schopnosti ako ich slávny predok.

Najskôr funkciu prevzal najstarší syn Abraham Samuel Benjamin Schreiber, známy ako Ketav Sofer (1815 - 1872). Zastával ju, rovnako ako jeho otec, tridsaťtri rokov. Už deň po Ketavovej smrti ho nahradil jeho syn (Soferov vnuk) Simcha Bunim (Bernard) Schreiber (Ševet Sofer). Zomrel tak isto ako obaja predchodcovia po 33 rokoch úradovania, 2. decembra 1905 vo Frankfurte nad Mohanom. V januári 1906 nastúpil jeho jediný mužský potomok Akiva Schreiber. Keď sa v roku 1939 blížilo 33. výročie nástupu do funkcie, „požiadal hlavný rabín rôzne významné rabínske authority o radu, či má zotrvať v úrade, pretože všetci jeho predchodcovia pôsobili v obci len 33 rokov. Napokon so súhlasom obce uvoľnil tento post v prospech svojho syna a nástupcu, rabína Samuela Benjamina Schreiber“ (Grünhut, 1972: 166).

Soferovskú štafetu pretrhol až šoa. Akiva Schreiber s rodinou emigroval v roku 1939 do Palestíny a v roku 1943 prišiel za ním aj jeho syn a nástupca Samuel Schreiber, ktorému sa za dramatických okolností podarilo ujsť zo Slovenska (Grünhut, 1972: 166 - 168). Piata generácia teda nedostala šancu naplniť obligátnych 33 rokov. Aj preto, že po oslobodení sa nikto zo Soferovskej rodiny nevrátil (hoci v roku 1946 existovali úvahy na túto tému), čo vyvolalo kritický povzdych tých ortodoxných veriacich, ktorí v meste zostali: „Po vojne vznikol v Bratislave problém, či niekto, kto vykonával a vykonáva po vojne rabínsku funkciu v Bratislave, mu prislúcha aj titul „rabín“, keďže v Izraeli žili potomkovia Chatama Sofera, ktorí odišli z Bratislavy bez toho, že by sa vzdali tejto funkcie formálne. Pričom treba poznamenať, že ani jeden z týchto potomkov neprišiel po vojne do Bratislavy pozrieť sa na osud svojich súvercov a Kehily“ (Eichler, 1972: 76). Napriek tomu „schreiberovský“ post hlavy komunity ostal (a ostáva) voľný, hoci nechýbali adepti, podporovaní aj vtedajšou štátnou mocou (pozri Grünhut, 1972: 130 - 131).

Mimo ortodoxnej komunity je pohľad na Soferovu osobnosť kritickejší. Moderní Židia v diaspóre sa často usilujú začleniť do prostredia, kde žijú. S nesúhlasom preto prijímajú Soferov neskrývaný odpor voči svetskému vzdelaniu, aktívny boj proti inováciám judaizmu, úsilie izolovať komunitu od okolia. Súčasní americkí bádatelia hovoria o „doktríne kategorického odporu k modernosti“. Podľa nich Sofer hlásal, „... že nijaká odchýlka od starých zvyklostí, ani najmenšia, nie je prípustná. Zakázal akékoľvek šírenie západného štýlu v obliekaní a v spoločenskom správaní. V každodennom styku sa mohlo rozprávať iba jidiš a modlitby sa mohli konať iba v hebrejčine. Svetské vzdelanie zakazoval ako kacírstvo a vytvoril slogan: „Tóra zakazuje všetko nové“. Dokonca sa dištancoval od zápasu za rovnoprávnosť, pretože Židia sa spoznávajú s Nežidmi a ich kultúra Židov zvedie. Jeho prívrženci sa nielenže izolovali od Nežidov, ale aj od väčšiny Židov. Sofer vytváral nový druh ortodoxie. Na rozdiel od rabínov posledných sto-

ročí Sofer už nepredstieral, že ho trápi osud všetkých Židov, vytváral separatistickú sektu „pravých veriacich“. Jeho dnešní nástupcovia sú charedim, ultraortodoxní Židia, ktorí vyhlasujú všetky ostatné prejavy judaizmu za falošné a nebezpečné. Moses Sofer zavrhol Mendelssohna ako jednoznačného kacira, ktorý prišiel Židov odlákať od ich starovekej viery“ (Hertzberg, Hirt-Mannheimer, 1999: 239 –240).

Pri novších prezentáciách Soferovej osobnosti sa už dlhší čas objavuje tendencia „zjemňovať“ jeho pôvodné tvrdé postoje. Prvý raz som si to uvedomil pri opise pripomienky 150. výročia rabínovho príchodu do Bratislavy. V Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca sa 21. októbra 1956 zišli Židia, ale aj predstavitelia štátu, mesta a komunistickej moci. Hlavný rečník Benjamin Eichler vo svojich memoároch uvádza, že to bolo „... najväčšie zhromaždenie Židov na Slovensku po vojne. Chcelo súčasne manifestovať a prejavovať vôľu žiť naďalej podľa starých tradícií. Bolo to asi posledné väčšie zhromaždenie“ (Eichler, 1972: 86). Ako uvádza ďalej, „pri tejto príležitosti navštívil Bratislavu aj szatmársky rabín so svojimi chasidmi. V sobotu sa modlili títo chasidi v kostolíku Temine Haderech na Kapucínskej ulici 7. Sami si varili rybu na sobotu a vítali sobotu tancami okolo stola v kostolíku v bielych punčochách. Chasidi sa na slávnosti v Zrkadlovej sieni nezúčastnili z pochopiteľných náboženských príčin, modlili sa však pri Keveru (hrobe – P. S.) Ch. Sofera a zúčastnili sa na zasadaní v Židovskej kuchyni na Zámočkej ulici, kde mnohí vykladali Tóru“ (Eichler, 1972: 86). Z etnologickeho hľadiska je zaujímavý súkromný mail Eichlerovej dcéry. Prináša detský pohľad na túto udalosť a zároveň dokumentuje, že už krátko po holokauste sa tradiční veriaci stali exotickým javom aj pre deti z kedysi ortodoxných židovských rodín: „Rok 1956 si veľmi dobre pamätám, Chasam Sofera 150. výročie. Sedela som vedľa mojej mamy v Primaciálnom paláci a som sa pýtala, čo sú to za ľudia, čo mali široké kožušínové klobúky na hlavách, biele podkolenky a mama mi povedala, to sú židia a takto to tu vyzeralo pred vojnou.“

Spomenuté zmierňovanie postojov ilustrujú uznesenia, ktoré prítomní prijali pri tejto príležitosti:

„1) Nech je prejavená vďaka Ústrednému národnému výboru v Bratislave za prepožičanie Zrkadlovej sieni v Starej radnici k usporiadaniu oslavy,

2) poďakovať sa odboru pre veci cirkevné Povereníctva školstva a kultúry za preslov p. prednostu J. Kmeťa na slávnostnom zhromaždení dňa 18. 10. 1956,

3) nech sa podniknú patričné kroky k zvečneniu pamiatky Chatama Sofera tým, aby bola pomenovaná jedna ulička v Bratislave podľa jeho mena, keďže i predtým takáto jestvovala. S prevedením sa poverujú vedenia ÚSŽNO a ŽNO v Bratislave“ (Zápisnica ÚZŽNO, 18. 10. 1956). (K poslednému bodu treba pripomenúť, že Schreiberova ulica v Bratislave skutočne existovala. Nemala však zvečniť slávneho rabína, ale jeho menovca, obchodníka Ignáca Schreibera, ktorý patril k významným bratislavským filantropom 19. storočia – pozn. P. S.).

Obsah rezolúcie predstavuje dôležitý signál, aký vidíme aj neskôr. Predovšetkým v priebehu rekonštrukcie cintorína, na ktorom je pochovaný (1999 – 2002), sa meno Chatama Sofera stalo symbolom úsilia o toleranciu a vzájomné pochopenie (podrobnejšie Salner, Kvasnica, 2002). Táto tendencia sa prejavovala tak pri jednaniach s úradmi, ako i priamo na stavbe, pričom ju slovom i činom deklarovali predstavitelia mestských inštitúcií, ale aj ortodoxní veriaci. Symbolický oblúk medzi Soferovými názormi a jeho súčasným vnímaním zo strany slovenskej verejnosti vyjadruje list, ktorý dostala bratislavská Židovská náboženská obec krátko po úspešnom odklonení koľajníc električky z plochy bývalého cintorína. Generálny riaditeľ Dopravného podniku Ján

Zachar v ňom pripomenul, že významná postava bratislavskej a židovskej minulosti je širokej verejnosti prakticky neznáma. V závere píše: „Vážený pán predseda, s radosťou Vám oznamujeme, že zastávkam Tunel dáme nový názov Chatam Sofer, a to od najbližšieho termínu zmien v organizácii MHD, tzn. od 8. januára 2001. Sme presvedčení, že aj týmto spôsobom zreteľne vzdáme hold tejto osobnosti a zvečníme jej pamiatku pre prítomnosť...“

ZÁVER

Chatam Sofer predstavuje výraznú, aj keď v mnohom kontroverznú osobnosť. Jeho život a dielo charakterizuje silná zbožnosť a hlboké náboženské vzdelanie, ktorých výsledkom sú oceňované náboženské komentáre Tóry či Talmudu a rozsiahla pedagogická činnosť. Dodnes predstavuje autoritu v prostredí ortodoxného judaizmu. Na jeho hrob prichádzajú s modlitbou tradiční veriaci z celého sveta. Na jarcajt (výročný deň smrti) ich počet niekedy presahuje 1000 osôb. Zaujímavý je zvyk klásť na Soferov hrob (podobne ako pri jeruzalemskom Múre nárekov) písomné želania s presvedčením, že napomôže ich splneniu. Nemenej zaujímavý je Soferov životopis, najmä jeho psychologické (zo súčasného pohľadu niekedy ťažko pochopiteľné) reakcie na udalosti osobného života.

Paradoxom je skutočnosť, že hoci počas života zdôrazňoval izolacionizmus, boj proti svetskému vzdelaniu a odpor proti každej zmene tradičných foriem judaizmu, na Slovensku Soferovo meno dnes rezonuje ako symbol tolerancie a spolupráce medzi majoritnou spoločnosťou a židovskou komunitou. Prispela k tomu rekonštrukcia starého cintorína, na ktorom je pochovaný. Prebehla podľa pravidiel halachy pod kontrolou ortodoxných veriacich, pričom slovenské úrady a stavbári v plnom rozsahu rešpektovali ich požiadavky.

PRÍLOHA

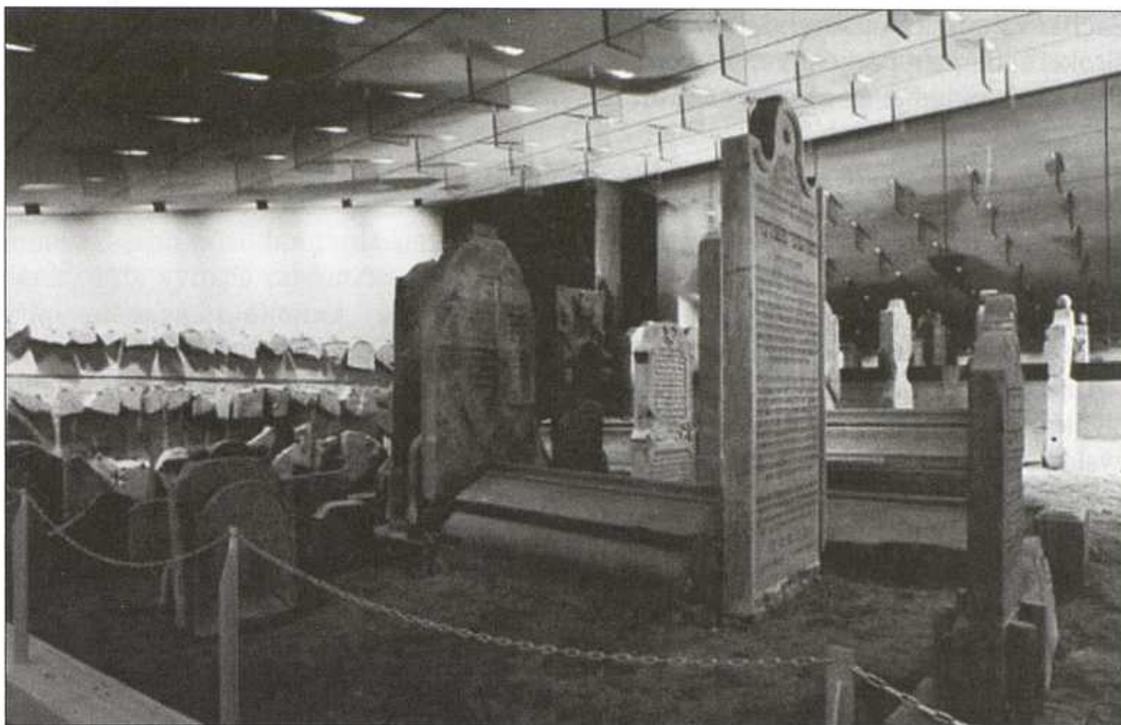
V texte sú použité úryvky z epitafu na hrobe Chatama Sofera v preklade Silvie Singerovej. V prílohe uvádzam tento text v plnom znení:

Náhrobok nášho veľkého učiteľa Chatama Sofera blahej pamäti

Večná buď pamiatka spravodlivého bohobožného muža, ktorý pokojne leží v tomto dome, veľký učiteľ ozdoba a pýcha Pressburgu, okrasa svojho pokolenia, klenot medzi rabínmi, otec múdrych, pravdivý učenec, duchaplný, nesmierne vzdelaný v Talmude babilónskom i jeruzalemskom, pýcha svojho pokolenia, služobník Hospodina náš učiteľ

Moše Sofer, na večnú pamiatku.

Tu sa odhalila radosť Izraela, tu sa zozbierala jeho sláva, Moše vyvolený bohom zostúpil na miesto spočínutia, všetok ľud akoby kráčal v tme, každá duša sa rmúti, lebo odišlo slnko, ako on už nič nezažiaril, mládenci, synovia Ješurunu volajú kde je náš pastier, sirota i vdova vzdychajú, kde je naša opora. Bohatí a chudobní lkajú a žialia, prišli sme o svojho radcu, o radu najväčšieho z pravoverných, more i juh zaplavila voľnosť a božia spravodlivosť ako voda až k svätému mestu, až k Jeruzalemu. Opovrhoval a pohrdal majetkom a bohatstvom, ktoré bolo získané bezprávím a nečestnosťou. Hospodin ho učinil silným, vo viere posilnil jeho ruky a k ustanoveniu Jakobovho spoločenstva namieril jeho kroky.

Náhrobok Chatama Sofera (zdroj <http://www.raftsro.sk>)

Moše bol bezúhonný pastier, po 33 rokov vodil spoločenstvo po pastvinách, po cestách Hospodinových k bázni Božej, bol služobníkom Hospodina zástupov, do konca svojho života ohromoval úžasnou znalosťou zákona, prebúdzaľ stovky a tisíce uší k učniu Hospodina, v miestnostiach zákona ich privádzal svojim učením k vytúženej sláve Tóry, mnohí vyrástli a uspeli v Tóre a v Zákone a povstali na trón Judského domu, keď nadišiel čas, prišiel posol boží, aby ho pozdvihol medzi serafínov, mnohí povolani obce sa zhromaždili okolo jeho lôžka, on začal vysvetľovať tento verš a to je to požehnanie, požehnal celému spoločenstvu a opustil slzavé údolie, až do posledného pokolenia nebudú zabudnuté jeho činy, skutky božie, to je jeho meno a jeho pamiatka, pýcha Izraela.

(Z druhej strany) A vystúpil Moše k Bohu, skonak a zomrel, v roku 5600 od stvorenia, 25. dňa mesiaca tišri bol pochovaný a pripojil sa k svojmu ľudu tu v tomto kamennom dome na ďalší deň, 26. tohto mesiaca a jeho pamiatka nevymizne z Izraela a nakoniec z prachu povstane. Nech sa jeho duša pripočíta do zväzku živých.

(náhrobok zo strany pri hlave)

Tento pomník

Riekní domu Jákovovmu, ktorý je veľkou slávou tohto domu, naplnil sa slávou Izraela tento dom, v ktorom je hrob bohobojného človeka, miesto jeho odpočinku. Jeho ctnostné meno patrí k najvýznačnejším, bol dokonalou ozdobou Pressburgu a pýchou svojho pokolenia. Keď naplnil svoje povinnosti a poznal cesty dobra, zavolal si Hospodin Mošeho v mesiaci tišri, aby sa odišiel na nebesia a pripravil tam pevné sídlo a usadil ho spolu s mocnými, odvekými základmi a piliermi Zákona i bohoslužby. Teraz sedí na výšinách. Statočné mesto Pressburg je vystavané z kameňa, tento kameň je pri-

pomienkou synom Izraela, aby aj posledné pokolenie, ktoré bude tadiaľ prechádzať, vedelo, že miesto, na ktorom práve stojí, je posvätná zem.

Nech odpočíva dôstojne

Milý Najvyššieho bol ten, ktorý tu leží na mieste svojho odpočinku, 78 rokov chodil s Bohom a činil dobré a spravodlivé v očiach Boha a stalo sa po jeho narodení, po všetky dni konal dobré skutky a plnil príkazy Hospodina a objavilo sa svetlo jeho učenia vo všetkých príbytkoch pastierov, ktorí pásli na lúkach a uzreli odraz jeho učenia. A učinil Hospodin a vzal si ho so sebou na nebesia, svetlo Izraela pohaslo, zatemnilo sa a zhaslo slnce, nárek pastierov sa ozýval v judských mestách, lebo im bol odňatý ich plášť, lebo zomrela pýcha Jákobova. Po jeho smrti mu boli preukázané veľké pocty, krik mesta dosiahol až k nebesiam, celý ľud zo všetkých strán, od mladíka až po starcov, šiel plačúcky za jeho rakvou. Okrem týchto tristo vybraných mládencov, ktorí deň čo deň naslúchali jeho učeniu, päťdesiat z nich nieslo knihy jeho komentárov, ktoré im zanechal napísané. Okrem týchto, jeho žiaci, ktorí sedia na rabínskych kreslách po meste, prišli trúchliť nad svojím učiteľom a oplakávať ho. Ešte nebolo takého dňa, v ktorom by pribudlo toľko horkého náreku od Hospodina. Každé srdce pokleslo a všetky tváre posmutneli, po každom líci stekali slzy prúdom po celý čas trúchlenia. Všetci dejepisci a autori kroník, aj tí, ktorí neboli z izraelského ľudu, priniesli správu medzi národy, že sa pripojil k svojim predkom a vykonal mnoho neobyčajných činov. V každej zemi, kam sa doniesla táto zlá zvesť, nastalo veľké trúchlenie a židia nariekali a žiaľil nad ním celý Izrael: Beda, náš pane, naša sláva! Jeho spravodlivosť bude trvať večne, nech... nečitateľné slovo... nad ľudom Hospodinovým a Hospodin zotrie slzu z každej tváre, lebo smrť nepremôže večnosť.

Toto je dom, ozdoba Mošeho, bol pripravený, aby tu spočinul, hlása slávu, ukazuje jeho veľkosť, jeho učenie a jeho spravodlivé skutky sú ako dva kamene v stene, na konci jeho ciest sa ukážu chvályhodné činy. Je ich toľko, že ich vypovedať nemožno, ani vypočuť, svetlo svojho pokolenia, bol očami pre celý Izrael, beda ti, Ješurun, tvoje svetlo zhaslo a jeho plameň vystúpil k nebesiam.

Tento dom stráži sviatosť, je v ňom prach, skrytý je v ňom zákonodarca ... nečitateľné... bol si štítom zákona, svojou slávou si pohrdal, odel si sa do rúcha pomsty, aby si pošľapal... nečitateľné..., sila ... nečitateľné... zdvihnúť každú prekážku z cesty, nebyť tvojej pomoci, vyrástlo by na nej trnie a chrastie.

Dcéra Pressburgu, nes teraz bedákanie a nárek, bola ti sňatá ozdoba múdrosti, celú tvár pokryl prach, skvost sveta, hlava galutu, odišiel z krajiny, vystúpil do príbytku Boha, ... nečitateľné... jeho sláva sa odhalila prachu, Pressburg, tvoja radosť sa premenila na žiaľ (Zvončeková-Haasová, 2006: 130 - 132).

*Táto štúdia vyšla vďaka podpore grantu 2/0099/11
Adaptácia obyvateľov mesta v procesoch spoločenských zmien.*

LITERATÚRA

- Ambros, P. (1997). Kniha pamäti. Chatam Sofer. In: *Židovská ročenka*, 5757/1996 - 1997, 45-55.
- Bettelheim, S. (1932). Geschichte der Pressburger Jeschiba. In: Gold, H. (Ed.): *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno, (s. 61-70).
- Bettelheim, S. (2010). Ostreľovanie Prešporka Napoleonom v roku 1809. In: Gold, H. (Ed.): *Židia v Bratislave v minulosti a súčasnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Marenčin PT, (s. 114-139).
- Dojč, L., Mešťan, P., Stacho, E. (1996). Mau-

- zóleum Chatama Sofera. Edícia Judaica Slovaca, Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry.
- Eichler, B. (1972). *Príspevok k histórii Židov na Slovensku z doby druhej svetovej vojny až po október 1972*, Toronto, 104 s. rkp.
- Flesch, H. (1932). Das Geistige Leben in Pressburg. In: Gold, H. (Ed.): *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno, (s. 17-60).
- Franek, J. (2009). *Judaizmus. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve*. Bratislava: Marenčin PT.
- Gold, H. (Ed.) (1932). *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno.
- Gross, D. (1932). Die Primärschule. In: Gold, H. (Ed.): *Die Juden und die Judengemeinde Bratislava in Vergangenheit und Gegenwart*. Brno, (s. 130-133).
- Grünhut, A. (1972). *Katastrophenzeit des slowakischen Judentums. Aufstieg und Niedergang der Juden von Pressburg*. Tel Aviv : Im Selbstverlag.
- Grünsfeld, J. (1928). Judentum in Bratislava-Pressburg. In: *Zlatá kniha mesta Bratislavy*. Bratislava.
- Hertzberg, A., Hirt-Mannheimer, A. (1999). *Židia*. Bratislava: Sofa.
- Katz, J. (1998). Towards a Biography of Hatam Sofer. In: F. Malino, D. Sorkin (Eds.), *Jews in a Changing Europe 1750 - 1870*. Detroit : Wayne State University Press, 223-266.
- Myers, B. (Ed.) (1997). Chatam Sofer (1762 - 1839). In: *Židovská Bratislava*. Bratislava: Zing Print, (s. 21-41).
- Myers, B. (Ed.) (2003). *Gan Sofer*. Bratislava: Izraelská obchodná komora na Slovensku.
- Myers, B. (2003). Úvod. In: B. Myers (Ed.), *Gan Sofer*. Bratislava: Izraelská obchodná komora na Slovensku, (s. 3-7).
- Newman, J., Sivan, G. (1992). *Judaismus od A do Z*. Praha: Sefer.
- Salner, P., Kvasnica, M. (2002). *Chatam Sofer Memoriál 1762 - 2002*. Bratislava: Zing Print.
- Shashar, M. (1996). *Hovory o Bohu a světě s Ješajahu Leibowitzem*. Praha: Sefer.
- Silber, M. K. (2010). Sofer, Mosheh. Dostupné v www.yivoencyclopedia.org (The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe).
- Singerová, S. (2006). Epitaf Chatama Sofera. In: D. Zvončeková-Haasová (Ed.), *Epitafy starého cintorína*. Bratislava: Chajim, (s. 130-132).
- Sládek, P. (2008). *Malá encyklopedie rabínskému judaismu*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Trančík, M. (1997). *Medzi starým a novým. História kníhkupeckej rodiny Steinerovcov v Bratislave*. Bratislava: Vydavateľstvo PT.
- Zvončeková-Haasová, D. (Ed.) (2006). *Epitafy starého cintorína*. Bratislava: Vydavateľstvo Chajim 2006.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Adresa redakcie:

Klemensova 19

813 64 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, Ltd.

P.O. Box 57, Nám. Slobody 6

810 05 Bratislava

Slovakia

e-mail: sap@sapress.sk

Tlač: ETERNA Press, s.r.o.

Elektronická verzia prístupná na:

<http://www.sapress.sk>

<http://www.uet.sav.sk/slovenskynarodopis.htm>

Registračné číslo: 7091

SLOVAK ETHNOLOGY

Journal of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 60, 2012, Number 1

Address of the Editorial Office:

Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,

813 64 Bratislava, Slovakia, e-mail: slovensky.narodopis@savba.sk

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia, e-mail: sap@sapress.sk

and

SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

© Ústav etnológie SAV, 2012

SLOVENSKÝ SLOVAK NÁRODOPIŠ TECHNOLOGY

